

Людмила Суворова,
кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри педагогічних технологій
та мовної підготовки,
(Державний університет «Житомирська політехніка»)

Анастасія Кравченко,
асистент
кафедри педагогічних технологій
та мовної підготовки,
(Державний університет «Житомирська політехніка»)

НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ПРОЖИВАННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ЛЮДЬМИ З РАС¹

В умовах воєнного стану базове відчуття стабільності в організації життєвого простору та безпечного перебування у стінах закладів освіти кардинально похитнулися. Учасники освітнього процесу, які мають розлад аутичного спектру, вимушені пройти чергову, універсальну адаптацію у непростих реаліях сьогодення, де «толерантне суспільство» постає маркером «невід'ємного компоненту культури» в цілому [5].

Складність механізму «пристосування» полягає в обмеженій можливості швидко реагувати на будь-які нові, раніше не відомі і не підкріплені життєвою практикою, зміни. Аутистичний спосіб мислення передбачає наявність певних особливостей щодо обробки сигналів зовнішнього світу, вкрай відмінних від нормотипового способу розуміння світу. Така проблема вимагає пошуку педагогами адекватних, дієвих і водночас правильних шляхів підтримки, мета впровадження яких полягає в оптимізації та мінімальному проживанні наслідків травми усіма, хто задіяний в освітньому процесі.

Інклюзивна політика у воєнний час презентована низкою заходів, спрямованих на покращення якості освіти. Так, доречно зазначити, що Інститут соціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України запропонував вкрай потрібні покрокові рекомендації щодо організації освітнього процесу зі здобувачами, що мають порушення фізіологічного чи психолого-інтелектуального типу [2]. Кабінет Міністрів 26 квітня 2022 року пропрацював над рядом змін та корективів щодо Постанови, яка регламентує практику інклюзивної освіти в умовах війни [7]. Проблему організації освіти для дітей з обмеженими можливостями в умовах воєнного сьогодення принагідно означували О. Деркачук, Е. Борщ, О. Чуйко, Г. Дубровинський, О. Косенчук.

Інклюзивне навчання в Україні як доволі «свіжа», не оброблена досвідом практика, нині починає досить активно обговорюватися на різних конференціях, з'їздах, школах, семінарах, що свідчить про актуальність та потрібність цієї теми, зокрема у дуальній єдності «війна» – «інклюзія». Доречно згадати у цьому ключі й обговорення секторальної робочої групи «Освіта та наука» при МОН із залученням 145 представників міжнародних організацій (14 квітня 2022 року) [4]. Активно це питання висвітлюється спеціалістами з питань аутизму та організації інклюзивних навчальних процесів на вебінарах, круглих столах, конференціях та семінарах (Д. Орловою [5], О. Романчуком, І. Марценковським, К. Дубовиком, І. Пінчук [6]. Психолого-педагогічні аспекти щодо включення дітей з аутизмом в освітнє середовище вивчали Є. Суковський, О. Доленко, Ю. Ери, Н. Андреева [6].

¹ РАС – розлад аутичного спектру

Тривожні стани у людей з РАС найчастіше пов'язані з особливостями сенсорної обробки сигналів, що надходять із навколишнього світу. Доволі травмівним чинником постають звукові подразники, які часто можуть провокувати істерику, агресію і навіть самоагресію. Різкий сигнал повітряної тривоги, дзвінок у школі, переміщення у бомбосховище з високою концентрацією різностороннього шуму, звуки вибухів, панічні крики і голоси інших людей – усі ці сенсорні носії впливу, джерела різкого звукового потоку можуть призвести до мелтдауну², істерики, неусвідомленої агресії щодо себе та інших. Процес підготовки та покрокової адаптації зможе пом'якшити травмівний вплив негативних звуків на нервову систему такої дитини.

Незнання особливостей психіки здобувача освіти, який перебуває у спектрі аутизму, може спричинити викривлене розуміння ситуації, невдоволення, осуд чи навіть емоційну агресію з боку педагога. Прояви поведінки у стані мелтдауну останній може розцінювати як усвідомлене і маніпулятивне намагання учнем (студентом) ухилитися від виконання завдань; інтерпретувати як спосіб проявлення протесту чи незгоди; свідоме програвання акту заперечення тощо. Попереднє знання особливостей тих, хто перебуває у спектрі, можна звести до розуміння і виокремлення сигнальних маячків, які задовго, до вираження такої форми самозахисту, почне проявляти здобувач освіти. Йдеться про посилення тривожності через прояви стереотипії (погойдування, крутіння на стільці, перебирання пальців перед очима, покачування зі сторони в сторону); у дітей шкільного віку це може бути проявлено через надмірний крик, плач; самозаспокоєння відбувається через ехолоалічну дію (повторення, викрикування чужих фраз, почутих десь раніше): «не маючи змоги дбати про себе та захищатися», людина з РАС починає шукати зворотної підтримки у тих, хто викликає у неї довіру, аби «компенсувати захист» з боку іншої особи. Прохання про допомогу іноді може бути оприявлено нею саме в такий спосіб – «єдиній і доступній їй» та для її «незрілої нервової системи» [1].

Г. Дубровинський вважає, що в умовах війни педагог повинен проводити «певну кореляцію очікування негативних прогнозів» у сукупності з низкою з «профілактичних заходів» серед здобувачів освіти, які перебувають у спектрі. Така практика дасть змогу мати у подальшому «психологічно здорове суспільство» [3]. Включення в дію когнітивно-поведінкової терапії дасть змогу зрозуміти причини окреслених проблем: і «в набутті навичок успішної поведінки у складних ситуаціях», і в «забезпеченні максимально можливої соціальної адаптації» [5, с. 247].

Травмівний характер воєнних реалій, у яких перебувають люди з РАС, зводиться не лише до сенсорно виражених звукових подразників, а й проживанні низки просторових змін (переїзд, зміна постійного місця проживання, соціального оточення). Така картина вимагає відтворення і оновлення уже відомого для аутистів формату рутинного побуту з дотриманням чіткої послідовності подій, створення нового графіку, можливо, із залученням візуальних опор. Аналогічна практика дозволить уникнути додаткового стресу, оптимізувати нову реальність, пристосуватися до неї у більш швидкий проміжок часу, адже системність та регулярність – це принципові способи організації життя людей спектру аутизму: «Соціальні втручання мають будуватися на засадах оперативного зумовлення: позитивного соціального підкріплення шляхом надання координуючої уваги, заохочення, коригуючого навчання та виховання» [5, с. 246].

² У перекладі з англійської «meltdown» означає «криза, кризовий»; йдеться про гостру реакцію людини на сенсорні та емоційні подразники. Відбувається свого роду «перегрів» нервової системи, і єдиним сигналом для неї засвідчити про це залишається крик або плач.

Таким чином, процес мінімізації наслідків травматичного досвіду у людей, що перебувають у спектрі аутизму, є можливою і потрібною за умови прояву толерантного ставлення до особистості, що має особливості розвитку. Систематичне та посилене вивчення означеної проблеми дозволить включити здобувача освіти у процес набуття ним знань, досвіду, потрібної життєвої практики. Безумовно, воєнний стан лише посилює деструктивний характер навколишньої дійсності, але прожитий екзистенційний досвід стане стійкою практикою і для педагога, і для здобувача з РАС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знуцань у сім'ї до політичного терору. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.
2. Допомога та підтримка дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах воєнного стану в країні. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. Допис від 19.03.2022. URL: <https://ispukr.org.ua/?p=8705#.Y3OUbHZBxPb> (дата звернення:14.11.2022).
3. Дубровинський Г.Р. Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні. Український психологічний журнал. 2016. № 1. С. 16–26. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/> (дата звернення: 13.11.2022)
4. Засідання секторальної робочої групи «Освіта та наука» при МОН, 14 квітня 2022 року. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-porodzhena-vijnoyu/> (дата звернення: 14.11.2022).
5. *Нариси дитячої психіатрії. Аутизм: навчальний посібник у сфері охорони психічного здоров'я дітей / За ред. І.А. Марценковського. НейроNEWS, 2014. 280 с.*
6. Орлова Д. Аутизм під час війни. Фонд «Дитина з майбутнім». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86366/ (дата звернення:14.11.2022). (Дата звернення: 20.04.2022).
7. Постанова КМУ № 483 від 26.04.2022 року Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86366/ (дата звернення:14.11.2022).